

КУЛБАЧАЕВ Д.К.

Ж. Баласагын КУУ, Бишкек

Kulbacheev D.K.

J.BalasaGUN KNU, Bishkek

Daniyar kulbacheev 77gmail.com

ООЗЕКИ КЕПТИ ЭКИНЧИ ТИЛ КАТАРЫ ӨРКҮНДӨТҮҮНҮН ЫК-ЖОЛДОРУ

Навыки использования устной речи при обучении второму языку

Speaking skills in teaching the second language

Аннотация: экинчи тилди окутуунун негизги максаты студенттердин ар тилде, оозеки сүйлөвсүн калыптандыруу менен бирге, оозеки кепти өркүндөтүүнүн ык жолдору каралат. Башкача айтканда, конкреттуу адамдын кеби анын айтуу өзгөчөлүгүн, сүйлөшүп жаткан адамга болгон мамилесин билдируунүн ыгын, тигил же бул айтыштын айтышы максатын, маанайын жана башка туюндурган мүнөздөрдүн комплекси катары студенттерди сүйлөвгө үйрөтүүдө окутуучу кептин бул өзгөчөлүгү жөнүндө маалымат берилет.

Аннотация: е статье рассматриваются вопросы усовершенствования и улучшения разговорной речи студентов при обучении их второму языку. Иными словами, студенты обучаются устной речи через общение с конкретным человеком при передаче собеседнику своих мыслей и чувств в устной форме.

Annotation: the question of improving speaking students and their solutions when learning a second language. In other words, the students speaking through the speech of a particular person, when transmitting his thoughts and feelings verbally to the interviewee.

Негизги сөздөр: оозеки сүйлөшүү, модернизациялоо, окутуу процесси, методика, компетенттуулук, коммуникативдик метод, коммуникативдик багыт

Ключевые слова: разговорная речь, модернизация, учебный процесс, методика, компетентность, коммуникативный метод, коммуникативное направление.

Keywords: speaking, modernization, educational process, methods, competence, communication method, communication direction.

Студенттердин тил боюнча алган билимдеринин саны менен эмес, тилди оозеки жана жазуу формасында өз турмушунда жана кесиптик ишмердүүлүгүндө колдону алуу кендүмдеруне карата бааланып, аныкталууга тийиш. Бул милдеттерди турмушка ашыруу учун кошумча экинчи тилдерди окутуу процессин модернизациялоо талап кылынат. Модернизациялоонун негизги шарты алган билимдерин

практикада колдоно билууге жетишуу учун кептик компетенттуулуктерду калыптандыруунун интерактивдуу ык-жолдорун сабак процессинде ыктуу жана натыйжалуу пайдалануу болуп саналат.

Белгилуу болгондой, оозеки кеп (суйлее) - жалпы кеп ишмердуулугунун бир туру. Ал кептин башка турлери: угуу, окуу жана жазуу менен тыгыз байланышта, карым-катышта жүрөт. Ошондуктан студенттерди оозеки суйлееге уйрөтүүдө кеп ишмердуулугунун бардык турлери эске алынып, кептин табиятына кеңул буруу талап кылынат. Кеп, барыдан мурда, конкреттуу адамга тиешелуу болуп, суйлеп жаткан адамга байланыштуу ишке ашат. Методикалык эмгектерде кепти адамдын жеке езун, инсандыгын, субъектилегин чагылдырып турган ички ресурс катары каралат. Башкача айтканда, конкреттуу адамдын кеби анын айтуу езгечелугун, суйлөшүп жаткан адамга болгон мамилесин билдируунун ыгын, тигил же бул айтымдын айтылыш максатын, маанайын жана башка туюндурган мунездердун комплекси. Демек, студенттерди суйлееге уйрөтүүдө окутуучу кептин бул езгечелугу женунде маалымат беруусу талап кылынат.

Кепчулук учурунда окутуунун мазмундук негизин грамматикалык материалдарды жаттоого, даяр тексттерди кургак окууга жана тексттерди которууга жумшалып, студенттердин оозеки суйлеесуне убакыт еге аз белунет. Натыйжада, экинчи тилде оозеки суйлеену еркундетуу актуалдуу маселе бойдон кала берет.

«Суйлее туюндуруучунун, айтуучунун же жазуучунун) психологиялык ал-абалын, анын суйлееге ынтаа койгон карым-катнаш жасоо максат-мудеесун, кабыл алуучуга (угуучуга) карата ниет-мамилесин, баам-туюмун кошо керсетип тургандыктан, ал форманын жана мазмундун тузулуш езгечелугу боюнча да сыпатталат» (Т.Маразыков - 2014-12-бет). Бул тууралуу окутуучу студенттерге маалымат беруусу зарыл. Студент экинчи тилде оозеки суйлее процессин, баарыдан мурда, суйлеечунун маекке болгон мамилесине байланыштуу экендигин андап-билууге тийиш. Суйлее - оозеки баарлашууну турмушка ашырган кеп кырдуу татаал процесс. Суйлеенун предмета болуп реалдуу турмуштук байланыштардын жана мамилелердин адамдын ац-сезиминде чагылдырылган ой эсептелет. Демек, суйлее процессинин журушунун булагы, кыймылдаткыч кучу жана езегу болуп пайда болгон ой саналат. Ой - суйлеенун булагы.

Сүйлөө реалдуу процесс болгондуктан, ал структуралык тузулушка ээ болот. Ал структураны темендегудей белуктерге ажыратып кароо салтка айланган:

1) **Мотивациялык себептик белук.** Мында эмнени жана эмне учун айтуу зарылдыгы, айтылуучу ой аң-сезимде пайда болот.

2) **Аналитикалык-синтетикалык белук** . Бул белукте пайда болгон ойду кандай айтуу, кандайча билдируу керектиги аныкталат.

3) **Аткаруу белугу.** Бул белук толугу менен сүйлөөнүн, айтуунун, билдируунун езун камтыйт.

Бул структура толук кандуу иштеши учун анын биринчи белугу, мотивациялык себептер тузулушуу езгече мааниге ээ болот. Педагогика илими «мотивге» мындай тушундурмелерду берет:

1) «Мотив - субъекттин керектеесун канааттандырууга байланышкан иш-аракетке туртуу;

2) аныкталган кучтердун предметке багытталган активдуулугу;

3) иш-аракеттин предметке багыттуулугун ойготуучу жана аныктоочу тандоо (материалдык же идеалдык, ошол учун жузеге ашырылган иш-аракетти);

4) инсандын мамилесинин жана аракетти тандоосунун негизинде жаткан андап-сезилген себеп. Керектее менен байланышы мына мындан керунет, керектеелер журум-турумда жана иш-аракетте М: жардамы аркылуу жузеге ашырылат» (Момуналиев С, 2014. - 398-бет).

Керунуп тургандай, сүйлөө учун керектее же зарылдык болушу шарт. Кыргыз тили сабагында студенттердин кыргызча оозеки сүйлөөсуне керектеелерду жана зарылдыктарды тузуу башкы милдет болуп саналат. Кепчулук сабактарда бул жагдай анча кезул бурулбай, окутуу процессин милдеттуулуктун, аргасыздыктын алкагында калып, жандуу, эркин жана эмоционалдуу сүйлөшүүлөр болбой калат. Жогорку окуу жайлардагы студенттердин оозеки кебин калыптандырып, естурууде педагогикалык шарттар аныкталгандан кийин, окутууда колдонулуучу ык-жолдорду тандап алуунун мааниси чоң. Ал эми окутуунун методдорун тандап алуу жана аларды сабак процессинде натыйжалуу колдонуу маселеси бир нече жагдай-шарттар менен байланыштуу чечилет. Биздин пикирибизде, алардын негизгилери теменкулер:

- экинчи тилди окутуунун максатына;
- экинчи тилди окутуунун мазмунуна;
- окутуучунун даярдыгы менен мумкунчулуктеруне;

группанын, андагы студенттердин кыргыз тилин билуу децгээлдерине;

- экинчи тилди окуп-уйренууге болгон кызыкчылыктарга;
- студенттин болонок профессионалдык ишмердигине; экинчи тилди , тарыхы жана маданиятты боюнча студенттердин билим децгээлдерине;
- окуу жайынын талаптарына жана мумкунчулуктеруне ж.б.

К.Биялиевдин изилдеелеру боюнча эне тилден сырткары экинчи тилди окутуу тажрыйбасы эки жарым миц жыл мурун башталса да, ал езунче методика катары XVIII кылымдын аягында калыптанып, таанылган. Албетте, андан бери кептеген елкелерде экинчи тилди окутуунун методдору окутуунун максат-милдетине, социалдык-саясий суроо-талаптарга жараша езгеруп, енугуп жацыланып келген.

Мындай конкреттуу сунуштарды окумуштуулар ез тажрыйбаларына, изилдее иштерине жана орус жана чет елкелук белгилуу педагогдордун эмгектерине таянуу менен чыгарышкандыгы белгилуу. Ошол эле учурда кыргыз окумуштууларынын ичинде метод тандоо боюнча белгилуу бир жалпылык байкалат. Ал жалпылык кайсы багыттагы, кандай методдорду колдонуу натыйжалуу болот деген суроого карата берилген жооптордон керунет. Айрымдарына токтололу. К.Биялиев: «Кептеген методдордун арасынан республикада тузулген тил окутуу шарттарына ылайык келген окутуу методу **коммуникативдик методу** болуп чыкты». (К.Биялиев, 2002. - 110-бет.) Албетте, экинчи тилди окутууда коммуникативдик багыттагы методдорду колдонуу, барыдан мурда, тилди окутуу коммуникацияга, суйлешуп-баарлашууга негизделгени менен тушундурулет. Ошону менен бирге эле экинчи тилди окутуунун методикасы боюнча иштеген педагогдор коммуникативдик методдорго таянышып окутуунун артыкчылыктары катары анын суйлешууге багытталгандыгын жана окутуунун практикалык жагына басым коюлгандыгын белгилешет. Коммуникативдуулукке негизделип окутууга арналган методдордун езуне гана мунездуу, тиешелуу болгон езгечелуктеру да эмгектерде аныкталып, керсетулген. Аларды жалпылаштырып, бир бутундукке бириктирсек, негизгилери аныкталат.

Алар:

- экинчи тилди окутуунун негизги максаты студенттердин ал тилде, оозеки суйлеесун калыптандыруу болуп саналат;
- экинчи тилди окутуунун мазмунун ал тилде ез турмушунда, ез ишмердуулугунде пикир алышууга уйретуу тузушу керек;

- студенттердин экинчи тилди окуп-уйренуу жандуу пикир алышууга, группада же топ-топтордо сүйлөшүүсүнө басым коюлуусу шарт;

- сабак процессиндеги жандуу сүйлөшүүлөр белгилүү социалдык кырдаалга, суроо-талапка, эртеңки кесипке багытталат;

студенттердин оозеки сүйлөөгө кенугуулары кеп ишмердүүлүгүнүн башка түрлөрүнөн (угуу, окуу, жазуу) езунче белунуп, ажыратылып окутулбастан, алар менен карым-катышта, биримдикте жургузулушу талап кылынат;

- сабак реалдуу кунумдук турмушка жакындаштырылып, ар кандай оюндарга, ролдорго езгече маани берилиши керек:

- студенттерди, эц оболу, эне тилинде сүйлөөгө, пикир алышууга, суроо- жоопторго уйретуп, кетирилген каталарды жоюуга карата аракеттер андан соц жургузушу зарыл;

- студент ар бир сабакта эне тилинин лексикасы боюнча сез байлыгын арттырып, зарылдыгына жараша грамматикалык материалдарды тушунууге, аларды ез сезунде пайдаланууга машыгышы зарыл ж.б.

Эне тилин экинчи тил катары окутууда коммуникативдик багыттагы методдорго, ык-жолдорго артыкчылыктуу маани берип, алардагы мунездуу езгечелуктерду эске алууну зарыл деп билебиз. Ошону менен бирге эле оозеки сүйлөшүүнүн езгечелуктеруне да кенул бурууну сунуш кылабыз.

Адабияттар

1. Биялиев К. А. Кыргыз тили: Жогорку окуу жайларындагы башка улуттун студенттери учуй окуу китеби. - Б., 2002. - 110- б.
2. Култаева Ү.В. Кыргыз тили бетон тил катары окутуунун методикасы. - Б., 2003. - 200 б.
3. Момуналиев С. Педагогикалык-психологиялык терминдердин создугу. - Б., 2014. - 398 б.
4. Маразыков Т.С. Текст:маалымат алмашуунун негиздери: Окуу куралы. Б., 2014. - 92
5. Тил жана кеп жонундо сез. Тузгон Ж.Чыманов. - Б., 2005. - 148 б.

